Світлана Зимницька

ПРОБЛЕМА ЗМІНИ ВІРИ ПРЕДСТАВНИКАМИ РОДУ КНЯЗІВ ВИШНЕВЕЦЬКИХ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.

Розглянуто причини переходу в католицтво православних князівських родин. Порівняно оцінки вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо зміни віри представниками роду Вишневецьких. Досліджено конфесійну приналежність і релігійну діяльність окремих представників роду.

Ключові слова: *Вишневецькі, Юрій Михайлович Вишневецький, Ярема Вишневецький, Януш-Антоній Вишневецький, зміна віри, православ'я, католицтво.*

Светлана Зимницкая. Проблема смены веры представителями рода князей Вишневецких в отечественной и зарубежной историографии второй половины XIX – первой половины XX вв.

Рассмотрены причины перехода в католичество православных княжеских семей. Сравнены оценки отечественных и зарубежных исследователей в отношении смены веры представителями рода Вишневецких. Исследованы конфессиональная принадлежность и религиозная деятельность отдельных представителей рода.

Ключевые слова: Вишневецкие, Юрий Михайлович Вишневецкий, Иеремия Вишневецкий, Януш-Антоний Вишневецкий, смена веры, православие, католичество.

Svitlana Zymnytska. Issue of faith change by the representatives of Vyshnevetski's prince family in home and foreign historiography of the second part of 19TH – first part of 20th centuries

Reasons of the Orthodox prince's families conversion to Catholicism are considered. Home and foreign researcher's assessments concerning change of faith by the representatives of Vyshnevetski's family are compared. The confessional belonging and religious activities of individual family representatives are examined.

Key words: *Vyshnevetski's family, Yuri Mikhailovich Vyshnevetski, Jeremi Vyshnevetski, Janush-Antoni Vyshnevetski, faith change, Orthodoxy, Catholicism.*

Релігійна боротьба кінця XVI – першої половини XVII ст. у науковій літературі досліджена досить добре. Однак події вказаного періоду по-різному розглядалися вітчизняними і зарубіжними дослідниками. Перші переважно були прихильниками православної віри, другі – католицької. Внаслідок приналежності авторів до різних конфесій сформувалися діаметрально протилежні оцінки масового переходу князівських родів з православ'я у католицизм. Сьогодні необхідно неупереджено підійти до дослідження зазначених подій істориками другої половини XIX – першої половини XX ст. Для всебічної характеристики діяльності окремих представників роду Вишневецьких у релігійній сфері потрібно дослідити і порівняти, окрім джерельного масиву, праці вітчизняних і зарубіжних науковців, що і є метою нашогоо дослідження.

Причини зміни конфесійної приналежності розглянуто В. Антоновичем у вступній розвідці до 1 тому IV частини «Архіву Південно-Західної Росії». Дослідник вважав навернення у католицизм головним завданням польської політики після приєднання в середині XVI ст. українських земель до Польщі, оскільки латинство як символ польської народності виступало найдієвішим об'єднуючим началом і найкращим засобом асиміляції українського православного населення. Однак навіть після проголошення у 1596 р. релігійної унії польський уряд ще не наважувався вживати примусових заходів проти православної української еліти, і до другої половини XVII ст. обмежувався лише непрямим, адміністративним сприянням тим, хто переходив у католицтво чи уніатство. Таке сприяння, за твердженням історика, виявлялося у винагороді посадами та іншими привілеями виключно для «відступників» [1, с. 2].

М. Грушевський вбачав причини переходу в унію в тому, що у другій половині XVI ст. православна церква знаходилася в занепаді внаслідок приєднання українських земель до Польщі [4, с. 132]. Історик вказував, що православна церква зазнавала постійних утисків і репресій з боку католиків, а заклики про перехід до унії, яка мала позбавити православних усіх бід, підривали непохитність віри [4, с. 134]. Розглядаючи полеміку, що розгорнулася в українському суспільстві відносно унії, М. Грушевський наголошував на величезній різниці католиків і православних не тільки у релігійній (церковній) сфері, а й у культурній [4, с. 170].

Д.А. Толстой приділив значну увагу ролі ордену єзуїтів у справі навернення в уніатство православного населення Корони і Литви. На думку історика, єзуїтська тактика полягала в тому, щоб ока-

© *Світлана Зимницька, 2013*

толичити православні окраїни Литовського князівства, прилеглі до Росії [15, с. 204-205]. Негативно оцінюючи діяльність представників ордену, автор стверджував, що, поряд з підступом, єзуїти в своїй діяльності часто використовували полеміку, спочатку проти кальвіністів, а потім і проти православних [15, с. 218].

Сповнена емоційних суджень також і праця М. Кояловича [9]. За твердженням історика, спочатку більшість православних розглядала унію як засіб для припинення утисків з боку католиків, однак згодом усі переконалися, що унія – це величезне зло для православної церкви. Першими «винуватцями» унії М. Коялович називав єзуїтів, які, за його висновком, зробили чистими католиками і поляками тисячі душ – «православних за вірою і руських за народністю» [9, с. 157-158].

Питанням боротьби з унією православних князів та шляхти присвячено монографію [8] та низку статей російського дослідника П. Жуковича, опублікованих у журналі «Христианское чтение» [5; 6; 7]. Будучи прибічником православ'я, автор докладно описав діяльність «західноруського дворянства» в захисті православ'я до і після підписання унії. За зауваженням історика, православні та протестанти в ході боротьби за рівні права з католиками у 1599 р. на з'їзді в Вільно об'єдналися у конфедерацію. В результаті було укладено акт, який містив скарги на те, що внаслідок інтриг римо-католицького духовенства православних і протестантів усувають від сенаторських місць, посад, старостств та «інших прибуткових функцій» [8, с. 366]. Під таким тиском зовнішнього середовища потрібні були виняткові міцність віри і твердість духу, щоб встояти проти переваг, які надавав перехід з православ'я до католицтва.

Висновкам українських та російських дослідників щодо політичного тиску як одного з головних важелів впливу на зміну віри українськими князями і шляхтою суперечать твердження їхніх польських колег. Так, на думку В. Томкевича, волинські князі, що їздили до Варшави на сейми, постійно контактували з католицьким королівським двором, подорожували Європою, навчалися в католицьких університетах, не хотіли залишатися надалі у вірі своїх предків, вважаючи її «хлопською», і йшли «під солодке ярмо католицизму» [19, s. 19]. Польський дослідник відзначав позитивний вплив на волинське суспільство релігійної боротьби, оскільки вона породила велику кількість дискусій, що дало поштовх інтелектуальному розвитку населення [19, s. 17].

Активну роль у наверненні у католицтво відігравали єзуїти, серед яких слід виділити діяльність Каспера Нагаюса, який перетворив на католиків велику кількість представників української еліти, зокрема і багатьох членів роду Вишневецьких. В оцінці Каспера Нагаюса дослідники зайняли протилежні позиції. Так, якщо польські історики називали його «славним єзуїтом» [17, s. 219], то українські та російські – улесливим і підступним [14, с. 99].

До кінця XVI ст. рід Вишневецьких був повністю православним, а вже починаючи з середини XVII ст. члени роду були виключно католиками. За твердженням історика XIX ст. С. Ступишина, королівська лінія роду Вишневецьких, представники якої відзначалися войовничим характером, гордістю і непоступливістю, зберігала свою велич лише доти, доки її члени трималися віри та переконань своїх предків. Але, як тільки князь Ярема Вишневецький змінив православну віру на римо-католицьку, нещастя посипалися на цей рід, багатства його зникли, попри майже царську велич, а згодом і сам рід зник [13, с. 59].

У науковій літературі другої половини XIX – першої половини XX ст. знаходимо згадки про релігійну діяльність лише деяких членів роду Вишневецьких. Цікавими є насамперед дані про представника родини, який першим став конвертитом. Твердження дослідників відрізняються не тільки у питанні, хто першим прийняв католицтво, але й коли саме сталася ця подія.

В. Антонович наголошував, що рід Вишневецьких прийняв католицтво ще в 1595 р. [1, с. 16]. За твердженням більшості істориків, першим прийняв католицтво Юрій (Єжи) Михайлович Вишневецький, каштелян київський [13; 14; 16; 17]. На думку С. Ступишина, до зміни віросповідання князя вмовили єзуїти, які часто його відвідували, і король, у якого він користувався великою ласкою. Проте найбільш вірогідною дослідник вважав версію, що князя до цього кроку спонукало честолюбне бажання зайняти вищу державну посаду, на яку за своїм становищем у королівстві він мав повне право, але не міг досягнути через існуючі тоді польські закони, за якими вищі державні посади могли займати лише католики [13, с. 66-67].

Польський історик Т. Стецький наголошував, що князя Юрія Михайловича ще змолоду цікавила теологія, він часто дискутував зі священиками, внаслідок чого після довгих міркувань першим зі свого роду відступив від православ'я і перейшов у католицтво. Він побудував домініканський костел у Бузьку і єзуїтський у Луцьку. Помер у 1617 р. і похований у заснованому ним костелі у с. Залізці. Проте дослідник висловив припущення, що перед Юрієм Вишневецьким у 1595 р. католицтво могла прийняти Єва Олександрівна, дружина Петра Збаразького [17, s. 220].

За даними В. Антоновича, Юрій Михайлович Вишневецький перейшов у католицтво у 1600 р. [1, с. 17], а першим представником роду, що прийняв католицтво у 1595 р., він назвав князя Костянтина Костянтиновича (1564–1641), воєводу руського [1, с. 16]. Цього ж року, згідно з твердженням відомого історика, в католицтво перейшла Єва Олександрівна Вишневецька. М. Теодорович також

вказав, що 1595 р. князь Костянтин Костянтинович перейшов у католицтво з усією сім'єю. Однак, за даними автора, все-таки не він був першим католиком у роді Вишневецьких, а Юрій Михайлович. За ним у 1589 р. прийняла католицтво Єлізавета-Євфимія Андріївна (1569–1596), дочка Андрія Івановича, воєводи волинського, яка прийняла ім'я «Ізабелла» і вийшла заміж за князя Миколая-Криштофа Радивила. Її приклад наслідувала мати, Євфимія Вербицька [14, с. 87]. Отже, виходячи з аргументів М. Теодоровича, Юрій Михайлович мав прийняти католицтво не пізніше 1589 р.

На тому, що першою прийняла католицтво у 1589 р. дочка князя Андрія Івановича Єлізавета-Євфимія, зрікшись «схизматицьких помилок», наголошував свого часу і К. Несецький [16, s. 357]. Як вказував Т. Стецький, вона була дуже набожною, заснувала костел і монастир францисканців у Несвіжу і заповіла усе своє майно бідним [17, s. 256]. Іншу дату переходу Єлізавети Андріївни назвав В. Антонович: за його даними вона прийняла католицтво у 1600 р. [1, с. 17].

Як відзначив Т. Стецький, після релігійної конверсії перших представників Вишневецьких у родині почалися дискусії щодо віровизнання, які набули характеру довгої пристрасної боротьби. «Затятим ворогом католицизму» був брат новонаверненого католика Юрія Михайловича князь Михайло, староста овруцький [17, s. 219]. Відзначаючи доброту і людяність Михайла Михайловича, історик називав найхарактернішою рисою його характеру релігійний фанатизм. Причину такої відданості князя православ'ю Т. Стецький вбачав у впливі на нього його дружини Раїни, дочки молдавського господаря Єремії Могили. Опису життя та діяльності Раїни Могилянки присвячена стаття О. Левицького [11], в якій автор відзначив непохитність княгині Вишневецької у релігійних переконаннях. Подружжя багато робило для православ'я: у своїх задніпровських володіннях вони будували монастирі та церкви, найвеличнішим з яких був Мгарський монастир [17, s. 222-223].

Після смерті князя Михайла Михайловича у 1615 р. і його дружини Раїни у 1619 р. їхні діти Анна і Ярема були віддані під опіку Костянтина Костянтиновича Вишневецького, наверненого у католицтво тим самим Каспером Нагаюсом за співучасті його першої дружини Анни Загоровської [20, s. 1637]. Т. Стецький вважав, що Костянтин Костянтинович зрікся православ'я на вимогу свого тестя Юрія Мнішка, ревного католика [17, s. 287]. Незважаючи на свою приналежність до католицької церкви, князь підтвердив фундуш Раїни Могилянки 1619 р., даний на ім'я Ісайї Копинського, на подаровані для заснування православного Мгарського монастиря землі, актом, даним 15 вересня 1622 р.: «За причиною і проханням міщан моїх лубенських дозволив побудувати і заснувати монастир для розмноження хвали Божої, релігії грецької, над річкою Сула… за Лубнами півмилі…» [3, с. 5].

Торкаючись питання про віросповідання тих чи інших представників роду Вишневецьких, неможливо не зупинитися на сюжеті зміни віри князем Яремою Вишневецьким (1612–1651). Він є досить популярним серед дослідників, хоча по-різному ними розглядається. Протилежними є оцінки самої постаті князя. Зокрема, О. Левицький назвав Ярему Вишневецького найлютішим ворогом і «наступателем» на прабатьківську віру. Автор стверджував, що на тих місцях, де його мати Раїна Могилянка доклала багатьох зусиль у заснуванні та розмноженні православних монастирів, він фундував монастирі бернардинів (у Лубнах) і домініканців (у Прилуках), будував католицькі костели (у Ромнах, Мошнах), став «злим гонителем і мучителем» православ'я [11, с. 7-8].

Шукаючи причину зміни віри молодим князем, дослідники наводять різні аргументи. Поштовхом могли бути виховання в католицькій сім'ї опікуна Костянтина Костянтиновича Вишневецького, навчання в єзуїтському колегіумі, перебування в католицьких країнах Західної Європи. Це можна пояснити і тим, що вже майже весь рід Вишневецьких на той час перейшов у католицтво. Є думка, що цей перехід був зроблений з прагматичних міркувань – для полегшення просування по ієрархічній драбині в католицькій країні. Проте більшість дослідників вважає, що Ярема Вишневецький став конвертитом не через кар'єрні амбіції, а через переконання [3; 17; 18].

В. Антонович вказував, що князь Ярема перейшов у католицтво у 1614 р. Причину цього історик вбачав у вихованні його у Львівському єзуїтському колегіумі [1, с. 18]. Загалом дані В. Антоновича щодо Яреми Вишневецького невірні, адже у 1614 р. князю виповнилося лише два роки, а перебування його в єзуїтському колегіумі припадає на 20-ті рр. XVII ст. К. Бочкарьов і Т. Стецький зазначали, що Ярема таємно перейшов на римо-католицький обряд під час навчання у Львівському колегіумі [3, с. 28; 17, s. 224]. Відкрито князь заявив про зміну віросповідання після повернення з Європи у 1632 р., тому саме ця дата переходу в католицтво є загальноприйнятою [18, s. 7].

Із питанням про зміну віри тісно пов'язана легенда про «материнське прокляття». Князь не дотримав слова бути вірним православ'ю, яке дав своїй помираючій матері. Проте, на думку Т. Стецького, мати поклала на малого Ярему зобов'язання, яке він не міг виконати, бо був іще дитиною, а на той час майже всі представники тогочасної еліти перейшли у католицтво. За твердженням автора, православ'я тоді вже стало «хлопською вірою» [17, s. 224].

Занепокоєння православного кліру зміною віровизнання князя є досить зрозумілим, оскільки православна церква втрачала на «кресах» потужного захисника і потенційного фундатора. Можна було

очікувати, що молодий князь не тільки ліквідує привілеї церкви, але ще й запросить на Задніпров'я конкурентів – католицьке духовенство, яке почне фундувати костели і монастирі та на їх користь збирати податки. Тому Ісайя Копинський у своєму листі, наголошуючи на православному віросповіданні предків Яреми, настійливо просив його триматися батьківської віри. Митрополит апелював також і до того, що в маєтностях Вишневецького налічувалося достатньо православних монастирів [12, с. 59-60].

З подібними закликами, але у більш дипломатичній формі, виступив архімандрит Києво-Печерської лаври Петро Могила. У своїй промові «Хрест Христа Спасителя», присвяченій Яремі Вишневецькому, він спробував апелювати до почуттів молодого родича. Однак сам автор не надто вірив в успіх своєї місії, оскільки головний наголос робив на проханні не змушувати підданих до зміни віровизнання [18, s. 7].

Проте заклики представників православного духовенства виявилися марні, оскільки князь був незламний у своїх переконаннях і, за твердженням К. Несецького, був дуже побожним: до усіх важливих справ приступав тільки у суботу після урочистої служби [16, s. 356]. С. Ступишин наголошував, що «честолюбний Ярема із запальністю фанатика побудував костели в Лубнах, Ромнах і Лохвиці та домініканський кляштор у Прилуках, а також, вшановуючи католицьке духовенство, утискав православних, яких він ненавидів». У володіннях на правому березі Дніпра, за даними Т. Стецького, князь побудував костели у Білому Камені та Мошнах, у Вишневці спорудив прекрасну базиліку для кармелітів босих, знищену дощенту козаками [17, s. 233].

Проте О. Лазаревський, посилаючись на відсутність у відомих йому джерелах будь-яких даних про побудову костелів у Ромнах, Лохвиці чи Хоролі, стверджував, що, по-перше, це б завадило Яремі приваблювати нових поселян у свої маєтності, особливо після придушення козацько-селянських виступів 1637–1638 рр. По-друге, підкреслив історик, їх ні для кого було будувати, оскільки католиків на Лубенщині тоді багато бути не могло, окрім власне слуг Вишневецького. Отже, за висновком О. Лазаревського, крім бернардинського монастиря в Лубнах, інших католицьких культових споруд на Вишневеччині не існувало. Сюди можна хіба що додати Михайлівський костел, побудований у Лубнах на честь народження сина Міхала. Натомість відомо, що Ярема Вишневецький неодноразово обдаровував православні монастирі, зокрема Мгарський. О. Лазаревський згадав відповідний акт, виданий у травні 1636 р., яким князь підтверджував раніше надану ним дарчу грамоту монастирю на село Мгар; тим же актом Ярема звільняв монастир від поборів з дарованого ним села [10, с. 224].

Ярема, зображуваний «ревним до фанатизму прихильником католицизму і страшним гнобителем православ'я» [14, с. 102], не виправдовував своєї репутації ще й з огляду на той факт, що зберіг православну Вознесенську церкву, побудовану у 1530 р. у Вишневці. Вона була надвірною, замковою у князів Вишневецьких і в той же час була родинною усипальницею, де поховані князь Михайло Михайлович, староста овруцький, і його дружина Раїна Могилянка – батьки Яреми. У цій церкві відбувалися заручини Лжедмитрія I з Мариною Мнішек у 1605 р. М. Теодорович не приховував подиву, яким чином ця православна церква могла уціліти в тяжкий для православ'я час. Майже півтора століття ця церква лишалася православною при князях Вишневецьких, що вже перейшли у католицтво. На думку автора, з поваги до праху своїх православних предків, що зберігався там, вони не чіпали її й не перетворювали на католицький костел [14, с. 107-108].

Багато уваги у польській науковій літературі присвячено останнім представникам роду Вишневецьких – братам Янушу-Антонію (1678–1741), воєводі краківському, старості кременецькому, і Міхалу-Сервацію (1680–1744), воєводі руському. Їхня діяльність детально висвітлена у праці Т. Заленського, присвяченій історії єзуїтів у Польщі. Два останні Вишневецькі від свого діда Януша були ревними католиками і патронами ордену єзуїтів, але у тому запалі всіх перевершив Януш-Антоній [20, s. 1637-1638]. Князь першим увів єзуїтів у Кременець у 1701 р. і заснував їхнє товариство при церкві св. Духа, що була уніатською, побудованою близько 1630 р. його дідом, Янушем Костянтиновичем. Потім, у 1731 р., на його кошти єзуїти почали будувати у Кременці, імовірно – на місці цієї уніатської церкви, величний костел. При цьому костелі на кошти його брата Міхала-Сервація були побудовані корпуси для єзуїтського колегіуму [14, с. 97].

Мати Януша-Антонія Анна Ходоровська хотіла відкрити у Кременці піарські школи. Однак єзуїти були невдоволені таким бажанням, тому за допомогою о. Павловського, надвірного капелана князя, і запрошеного на Волинь місіонера о. Є. Маковського умовили Януша-Антонія, випереджаючи матір, відкрити разом із братом Міхалом-Сервацієм єзуїтські школи у Кременці. У 1703 р. князь передав францисканський костел у Кременці у розпорядження єзуїтів і обдарував їх [20, s. 1639]. У зв'язку з Північною війною до 1709 р. Януш-Антоній не міг зайнятися кременецькою фундацією. Протягом 1702–1709 рр. єзуїти утримувалися головним чином з пожертв дружини князя і польських жінок. Одразу по смерті матері у 1711 р. Януш-Антоній записав у Люблінському трибуналі фундаційний акт, даруючи ним кременецьким єзуїтам 50 тис. злотих у селах Малі та Великі Окнини зі старовишневецького ключа і фільварок Княже у передмісті. Крім того, єзуїти отримали в подарунок від князя також двір у Білокриниці [20, s. 1641].

Документи свідчать, що Януш-Антоній намагався навернути населення своїх володінь в уніатство. Так, у своєму універсалі від 2 вересня 1702 р. князь наказав усім православним парафіяльним священикам під загрозою штрафу, позбавлення посади і смертної кари підкоритися єпископу луцькому і острозькому Діонісію Жабокрицькому, який перейшов з православ'я в уніатство, і не мати стосунків з київським духовенством [2, № XCI, с. 204-205]. Крім того, 20 грудня 1703 р. Януш-Антоній видав універсал до духовенства і мирян Чорторийської та Колківської волостей з розпорядженням перейти в унію і підпорядковуватися луцькому уніатському єпископу [2, № CV, с. 229-230]. Подібний наказ 10 січня 1704 р. він видав парафіяльним священикам містечок Трянівки і Лісневки з прилеглими до них селами [2, № CVI, с. 230-231].

Цікаву подробицю наводить Т. Заленський, спираючись на хроніку 1712 р. У місті відбувалася процесія євреїв зі свічками, що обурило християн, тому князь Януш-Антоній наказав євреям в якості покарання сплатити 300 злотих на костел св. Ксаверія.

1 вересня 1713 р. у присутності князя з дружиною і великої кількості шляхти було урочисто відкрито школи гуманітарних наук і риторики.

Дружина Януша-Антонія Теофіля Лещинська з волинськими жінками облаштовувала (оздоблювала) костел у Кременці, а князь бував у ньому на службах, а також у резиденції єзуїтів, де нерідко затримувався на обід чи вечерю. Під час великого посту молився в усамітненні протягом кількох днів. Часто богослужіння і заняття єзуїтів відбувалися у каплиці князів Заславських у Білокриниці під Кременцем, де мешкала сім'я Януша-Антонія [20, s. 1642].

Під час опису Кременця дослідник Т. Стецький зазначав, що у місті були єзуїтські школи, засновані близько 1720 р. князями Янушем-Антонієм і Міхалом-Сервацієм Вишневецькими [17, s. 155]. За твердженням Т. Заленського, тимчасовий житловий будинок у Кременці, де мешкали єзуїти, був у поганому стані, тому у 1731 р. обидва брати пожертвували 80 тис. злотих на новий колегіум, який став окрасою міста і Волині [20, s. 1643]. М. Теодорович, посилаючись на акти 1758–1765 рр., відносив заснування цього колегіуму до одного із заходів з перетворення католицьким духовенством уніатів на католиків [14, с. 30]. Князь Януш-Антоній мав намір надати колегіуму три села у горах (Заліше, Пошище і Жолобки), але єзуїти, не маючи бажання до господарської діяльності, просили його пожертвувати замість сіл гроші. Жартуючи, князь говорив: «Любите лише готівку», тому замість тих сіл дав у 1740 р. ще 20 тис. злотих [20, s. 1643].

Помер князь Януш-Антоній Вишневецький 16 січня 1741 р. у Львові у монастирі св. Антонія і похований у кафедральному львівському костелі 12 лютого 1742 р. Його серце, згідно з заповітом, було перенесене до Кременця 18 січня 1742 р. і там покладене в заснованому ним єзуїтському костелі. Його дружина Теофіля Лещинська, за одними даними, передавши усі володіння зятеві й дочці, вступила до монастиря домініканців у Львові, де й померла [14, с. 97]. За іншими даними, вона покровительствувала францисканцям, але на завершення єзуїтського костелу в Кременці давала щорічно по 2 тис. злотих [20, s. 1643].

Землі Окнини від князя Януша-Антонія і Рудка Шляхетська від князя Міхала-Сервація належали єзуїтам за правом застави на суму 50 тис. злотих, хоча їхня вартість була щонайменше вдвічі більша. Тому князь Міхал-Сервацій як спадкоємець майна і прав брата Януша-Антонія подарував єзуїтам ці землі 20 січня 1742 р. у власність [20, s. 1644].

Про релігійні фундації князя Міхала-Сервація Вишневецького, хоча він був дуже побожним, даних небагато. Відомо, що у 1726 р. князь завершив будівництво кармелітського костелу і монастиря в Новому Вишневці, яке було розпочате ще у 1645 р. князем Яремою, а потім продовжене його сином Міхалом, польським королем. Міхал-Сервацій похований у цьому монастирі як фундатор [14, с. 108].

Як вказував Т. Стецький, князь тільки відреставрував спорожнілий монастир і костел для єзуїтів у Кременці. Наслідуючи приклад свого брата, Міхал-Сервацій 8 січня 1703 р. видав універсал до духовенства і мирян його волинських володінь з наказом перейти в уніатство і підкоритися луцькому уніатському єпископу [2, № XCIII, с. 207-208].

Князь захоплювався літературною діяльністю; він написав менше творів, ніж його брат, проте всі його праці були виключно на релігійну тематику [17, s. 345]. Близько 1732 р. Міхал-Сервацій дав єзуїтам с. Рудку Шляхетську спочатку у заставу, а у 1742 р. у спадкове володіння [20, s. 1641]. Одружившись утретє у 1730 р. з Теклею Радивил, князь прагнув мати сина, який би став продовжувачем роду, тому вирішив у дар побудувати єзуїтам у Кременці новий костел. Почали фундацію у 1731 р., а закінчили 17 вересня 1742 р. [17, s. 345].

На подяку своєму фундатору кременецькі єзуїти склали два панегірики: один з нагоди шлюбу Міхала-Сервація з Магдаленою Чорторийською (1725 р.), інший – смерті останнього з роду Вишневецьких (1743 р.), хоча, як відомо, помер князь у 1744 р. [20, s. 1645].

Таким чином, українські та російські історики оцінювали перехід у католицтво як зраду православної віри предків, вихваляючи тих, хто ще залишився вірним старому обряду. Найголовнішою при-

чиною зміни віросповідання вони називали політичний тиск на українську православну еліту, яка з метою отримання посад була вимушена зрікатися православ'я. Польські ж дослідники, навпаки, вбачали у зміні конфесійної приналежності крок уперед, наближення до західноєвропейської культури і цивілізації. Причинами переходу в католицтво, за їхнім твердженням, були навчання багатьох православних князів і шляхтичів за кордоном та постійні контакти з польською правлячою верствою, внаслідок чого українські можновладці прагнули наслідувати західні зразки.

Щодо діяльності членів роду Вишневецьких у релігійній сфері, то у більшості досліджень знаходимо відомості тільки про деяких, найбільш відомих представників родини. До них слід віднести Юрія Михайловича, Ярему Михайловича, Януша-Антонія і Міхала-Сервація Вишневецьких. Немає також точних даних про те, хто першим із роду прийняв католицтво. Крім того, праці як українських і російських, так і польських дослідників переповнені емоційними оцінками діяльності тих чи інших представників родини Вишневецьких у залежності від того, яку віру вони сповідували. Загалом питання віросповідання окремих представників роду Вишневецьких, попри те, що отримало певне висвітлення в літературі, ще потребує подальшого, більш детального й аргументованого дослідження.

Джерела та література:

1. Антонович В. О происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России / В. Антонович // Архив Юго-Западной России. – Ч. IV. – Т. 1. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России. – К., 1867. – С. 1-62.

2. Архив Юго-Западной России. – Ч. I. – Т. 4. Акты об унии и состоянии православной церкви с половины XVII в. (1648–1798) / Под ред. В.Б. Антоновича. – К.: Киевский ун-т св. Владимира, 1871. – 846 с.

3. Бочкарев К.П. Очерки Лубенской старины / К.П. Бочкарев. – М., 1900. – Вып. 1. – 39 с.

4. Грушевський М. Культурно-національний рух на Україні в XVI – XVII віці / М. Грушевський. – К.; Львів, 1912. – 248 с.

5. Жукович П.Н. Варшавский сейм 1627 года и его значение в истории борьбы православных с унией / П.Н. Жукович // Христианское чтение. – 1910. – № 2. – С. 173-192; 1910. – № 3. – С. 334-350; 1910. – № 5-6. – С. 675-688.

6. Жукович П.Н. Новые материалы для начальной истории сеймовой борьбы с церковной унией / П.Н. Жукович // Христианское чтение. – 1908. – № 6-7. – С. 852-879.

7. Жукович П.Н. Православно-церковный вопрос на предпоследнем сейме царствования Сигизмунда III / П.Н. Жукович // Христианское чтение. – 1912. – № 2. – С. 225-246; 1912. – № 5. – С. 517-545.

8. Жукович П.Н. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 г.). – СПб.: Главное управление уделов, 1901. – 617 с.

9. Коялович М. Литовская церковная уния: В 2-х т. / М. Коялович. – Т. 1. – СПб., 1859. – V + 442 с.

10. Лазаревский А.М. Лубенщина и князья Вишневецкие / А.М. Лазаревский // Киевская старина. – 1896. – Кн. 2. – С. 209-229.

11. Левицкий О.И. Раина Могилянка, княгиня Вишневецкая / О.М. Левицкий // Там само. – 1887. – Т. XIX. – Кн. 11. – С. 1-10.

12. Послание киевского митрополита Исайи князю Иеремии Корибуту Вишневецкому, с убеждением его возвратиться к православной вере, в которой жили и скончались его предки и родители. 1631 г. // Вестник Юго-Западной и Западной России. – К., 1862. – Т. 1. Июль. – С. 54-60.

13. Ступишин С. О князьях Корибутах-Вишневецких / С.О. Ступишин // Там само. – С. 59-67.

14. Теодорович Н.И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. – Т. 3. – Почаев: Почаево-Успенская Лавра, 1893. – 697 с.

15. Толстой Д.А. Римский католицизм в России. Историческое исследование: В 2-х т. / Д.А. Толстой. – Т. 1. – СПб.: Издание и типография В.Ф. Демакова, 1876. – VIII + 537 с.

16. Niesiecki K. Herbarz Polski / K. Niesiecki / Wyd. J.N. Bobrowicza. – T. IX. – Lipsk: Nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela, 1842. – 468 s.

17. Stecki T.J. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. – Ser. 2. – Lwów: Drukarnia Zakładu Nar. im. Ossolińskich, 1871. – VI + 472 s.

18. Tomkiewicz W. Jeremi Wiśniowiecki (1612–1651) / W. Tomkiewicz. – Warszawa: Nakł. Tow. Naukowego Warszawskiego, 1933. – XVI + 406 s.

19. Tomkiewicz W. Wołyń w Koronie (1569–1795) / W. Tomkiewicz. – Równe: Nakładem Wołyńskiego zarządu okręgowego związku polskiego nauczycielstwa szkół powszechnych, 1931. – 42 s.

20. Załęski S. Jezuici w Polsce / S. Załęski. – T. IV. Dzieje 153 kolegiów i domów jezuitów w Polsce. – Cz. IV. Kolegia i domy założone za królów Jana Kazimierza, Michała, Jana III, obydwóch Sasów i Stanisława Augusta: 1648–1773. – Kraków: W.L. Anczyc i Spółka, 1905. – [4] + IX s. + S. 1483-1881.